

לתאוותם; הם מצליחים בראשונה – ובאים לידי כליין ואבדון: שהרי 'סופן להיפסק ממנו' – ע"י קנאה תאוה רדיפת הכבוד ואבזריהם. ומי שנשאר, נשאר בידיים ריקות, ושוב מתחדשת האפשרות לעלות על דרך ד' בכיוון התכלית. ברור כי לא רבים הלומדים לקח מזה ושוב סטים מן הדרך, ושוב באות התוצאות הידועות, וככה מתנהלת המלחמה הגדולה בין הטוב והרע, אבל יש לומדים מזה ושבים מדרכם – ונתוספים למחנה הלוחמים למען גילוי כבודו ית'.

(מתוך מכתב מאליהו ח"א עמ' 65 ואילך)

דף יא

'עיקר שירה בכלי'. בספר חדושים ובאורים כתב להוכיח מכמה מקומות שגם לפי הדעה שעיקר שירה בכלי – השירה בפה מעכבת, והלא למדו (בסמוך) לעיקר שירה מן התורה מושרת בשם ה' אלקיו – והיינו הזכרת השם. וכן שאר המקראות שבסמוך מורים כן – שאו זמרה; וישאו קולם; יעננו בקול. וכן מורים פשטי המשניות, שהשירה בפה היא מעיקר הדין לכל הדעות. אלא שנחלקו אם הכלי מעכב גם כן אם לאו (וכן הוכיח הגרי"א שליט"א בשיעוריו למסכת סוכה נ. ע"ע ב'שעורים לזכר א"מ' ח"ב עמ' ס ואילך).

כמו כן כתבו אחרונים עפ"י מקראות וסוגיות מפורשות, שהכל מודים שאין כשרים לשיר בפה אלא לויים בלבד, אף למ"ד עיקר שירה בכלי (ערש"ש והגהות ר' שמחה מדעסויא תענית כז.).

עוד כתב ב'חדושים ובאורים' (כאן ובדף יג) שנראה שאף על פי שהשירה בפה ובכלי מצוה אחת היא, אין אדם אחד עושה את שניהם, והמנגנים בכלים אינם משתתפים בפה. אך יתכן שכשאינן שם אלא י"ב לויים, מזמרים בפה ובכלי כאחד, אבל אין נראית כן דעת הרמב"ם.

'מאן דאמר לויים היו קסבר מעלין מדוכן בין ליוחסין בין למעשרות'. ואם תאמר, ולא יעלו מדוכן ליוחסין ולמעשרות, ויעלו עבדים לדוכן? ויש לפרש שהכוונה לומר שגזרה היא שמא יבואו להעלות ליוחסין ולמעשרות (תוס' הרא"ש בשטמ"ק, וכ"פ התוס' בסוכה נא. בדעת רש"י), לפי שהרואה עומדים על הדוכן אינו מדייק להבחין בין המזמרים בכלי למזמרים בפה ויסבור שכולם לויים (עפ"י רבנו גרשום).

'מה כפרה ביום אף שירה ביום'. השירה נאמרת בשעת הניסוך, כדלהלן. והרי אמרו (בתמורה יד.) מנחתם ונסכיהם – אפילו בלילה. כלומר יכול אדם להביא את זבחו ביום ואת נסכיו בלילה. ובא הכתוב לומר שבאופן זה לא תיאמר שירה על הקרבן, שהרי אין שירה אלא ביום ואין שירה אלא על היין, בשעת ניסוך [וממילא נשמע שבקרבן ציבור הטעון שירה, לכתחילה אין להביא נסכיו בלילה, שעל ידי כן מתבטלת השירה].

ולדברי רבי מאיר שהשיר מעכב את הקרבן, היינו בנסכים שבאו עם הזבח שאינם קרבים אלא ביום (תמורה שם), ואותם נסכים טעונים שירה (עפ"י תוס' ר"ה ל:).

א. משמע לכאורה מדבריהם, וכן כתב כאן בשטמ"ק (ו, ח) בשם הרא"ש, שאם מביא זבחו היום ונסכיו ביום אחר, אף לר"מ אין השיר מעכב את הניסוך, גם לפי הצד שטעון שיר (להלן יב.), ורק בנסכים הבאים עם הזבח מעכב לר"מ. ואולם התוס' כאן כתבו שאם אין שירה אין ניסוך, ומשמע אף בניסוך שלמחר. אך אפשר שבליילה יוכל לנסך ללא שיר, כמו שכתבו התוס' בר"ה להדיא. או אפשר שהתוס' כאן נוקטים שלר"מ אין אפשרות להביא נסכים בלילה, בקרבנות הטעונים שירה.

ב. נראה לכאורה שהוא הדין לשירה הנאמרת שלא על הקרבן (כדריש לקיש להלן בע"ב), אינה נאמרת אלא ביום. וכן נקט

ב'זבח תודה'. ואולם ב'חדושים ובאורים' כתב שנראה שמדין תורה אין לשיר הנאמר לבדו דיני שיר וכשר בלילה, וכן משוער ששירר בזה פטור, וכן לענין שאר הלכות.

וזה הקרב עם נסכיו סמוך לסוף היום, נראה שאין להמשיך את השירה בלילה (ע' חזו"א תמורה לא, יד. וע"ע במפרשים ובמנחת חינוך שצד, ב ג ובאבנ"ז או"ח כג). ואולם במשך היום – כתב המג"א (קלב): אם לא שרו עם הקרבן ממש, אפשר לשיר כל היום, אך לא אחר תמיד של בין הערבים [וזהו מדרבנן, שהרי מן התורה אפשר לשיר כל היום. 'שבת הלוי']. ויש מי שכתב ששיר של תמיד של שחר, אין לשיר אף בדיעבד לאחר עבור זמן תמיד של שחר, כלומר מחצות היום או ארבע שעות (עפ"י שבת הלוי ח"ה קונטרס הקדשים סב). ובחזו"א (שם) כתב: 'כמה ישהה בין ניסוך לשירה ולא חשיב הפסק – לא אתפרש'.

רב מתנה אמר מהכא: תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה וטוב לבב – איזו היא עבודה שבשמחה ובטוב לבב הוא אומר זו שירה'. והקפיד הכתוב על עבודת השירה דוקא, בעונש של ועבדת את איביך – כי היא עבודה חשובה המבטלת רוח רעה כמו שמצינו בשאול, ומשרה רוח נבואה כמו שמצינו באלישע והיה כנגן המנגן.... (עפ"י מהרש"א).

'הביא ענבים ודרכן מנין, תלמוד לומר תביא'. התוס' פרשו: 'הביא ענבים' כלומר הפרישם 'ודרכן' – מביא אותו יין לכתחילה כביכורים [ולר' אליעזר (בחולין קכ), אף משאר הפירות, יכול להביא משקה היוצא מהם לביכורים]. ואולם קריאת שם ביכורים היתה בעודם ענבים, אבל לא שיקרא שם על יין ושמן. וזהו ששנינו (בסוף חלה) שיוסף הכהן הביא ביכורי יין ושמן ולא קיבלו ממנו – מדובר שלא קרא שם ביכורים בשעת בצירה אלא לאחר שנעשה משקה (וכן פרש בתוס' הרא"ש – מובא בשטמ"ק. וכעין זה ברבנו גרשום, אלא שהוא כתב 'הביא' – לירושלים. ויש לדייק שאם הפריש ודרך קודם שהביא לירושלים, לא יביא. וצ"ע).

ואולם הרמב"ם (בפירוש המשנה חלה שם) מפרש שיש מחלוקת בדבר; לדעת ר' יהושע אפשר להביא יין ושמן ביכורים, ואילו לשאר הדעות אין מביאים משקה כלל, אף לא יין ושמן. וכוונת הברייתא שאם הביא ביכורי ענבים למקדש, ולאחר מכן דרכן – כל דיני ביכורים נשארים על היין, וזר האוכלם חייב כאוכל ביכורים.

[ובדעת הרמב"ם להלכה – הכסף-משנה (בכורים ב) מפרש שפסק כר' יהושע, ואילו הנצי"ב (בחיידושו בחולין שם) פרש שפסק כמשנת חלה ודלא כר' יהושע, שאין להביא בכורים יין ושמן].

'איזהו עבודה שצריכה עבודה הוא אומר זו שירה' – שהלויים אומרים שירה בפה ואחרים עובדים בכלי שיר ומסייעים להם. ויש מפרשים 'שצריכה עבודה', שאין אומרים שירה אלא על עבודה (ורבנו גרשום). להלן (בע"ב) אמר ריש לקיש ששירה נאמרת גם שלא על הקרבן. ואפשר שר' יוחנן חולק. וכן הוא בירושלמי – לפי גרסת ה'יפה עינים' כאן. והרי מכאן סייעתא לגרסתו, שר' יוחנן נוקט ששירה היא 'עבודת עבודה' ואינה עבודה לעצמה. ולפי זה זכינו לבאר את השמטת הרמב"ם דינא דריש לקיש – משום שר' יוחנן חולק והלכה כמותו.

'ממשמע שנאמר בכתף איני יודע שישאו, מה ת"ל ישאו – אין ישאו' אלא לשון שירה....' יש לפרש, כשהיו נושאים ארון ברית ה' היו מזמרים [ואפילו הפרות המוליכות אותו כתוב בהן (שמואל א-ו) וישרנה הפרות כמשאז"ל בע"ז כד: (מפרשים. ע' יערות דבש ח"א יב ד"ה אמנם להבין)].

וכך יש לפרש הכתוב 'יסר בְּמִשָּׁא' – ישיר בשעת המשא. וכבר הביאו (ע' עלה יונה עמ' שח) מקור למנהג אשכנז לשיר בניגון שמחה פרשת המסעות וסדר המחנות – שכן היו שרים בכל מסע ומסע.

רבי יצחק אמר מהכא שאו זמרה ותנו תף כנור נעים עם נבל. רב נחמן בר יצחק אמר מהכא, המה ישאו קולם ירנו בגאון ה' צהלו מים. אין מפורש במקראות הללו שירת בית המקדש. ואפשר שדרשות אלו מתיחסות לקרא דלעיל 'וכנגיהו שר הלויים במשא, יסר במשא' – אלא שלא דרשו כחזקיה ב'אל תקרי יסור אלא יסיר', רק דרשו 'משא' על סמך המקראות הללו שמשמעותו לשאת קול בשיר. [ושמא משום כך הפסיקו בדרשת ר' יוחנן ביניהם, כי גם בקרא דידיה נאמר 'עבודת עבודה ועבודת מ'ש א'. נמצאת דרשתו מסייעת לבאור קרא דכנגיהו] [כ"נ. והרש"ש פרש במקרא השני 'ירנו בגאון' – זה בית המקדש, כמו 'גאון עוזכם' ועוד].

'מנין לעיקר שירה... משה ידבר והאלקים יעננו בקול'. 'אולי מפני שהיה קול שופר הוצרכה להיות שירה עמו, לתרגם למלים את משמעותו הסתומה של הקול. ולהכי למדו בהמשך הגמרא דיני שירה מפסוקי תקיעה ותרועה. ולהכי תקנו חז"ל ברכות מיוחדות לר"ה וליוה"כ של יובל ולתענית צבור עם התקיעות' (מהגר"א נבצל שליט"א).

'ע"ב) 'זהם בשלכם במיתה' – לוי שעבד עבודת הכהן דינו במיתה. והוא דין נפרד מאיסור 'זר' [נמצא לוי שעבד חייב שתים; משום זר ומשום אזהרה מיוחדת ללויים]. הלכך חייב אפילו בעבודה שאינה תמה, שהזר אינו חייב עליו מיתה (עפ"י מנחת חינוך שפט).

'משוער' – שומר השער (רבנו גרשום). ובשלשה מקומות במקדש היו שומרים הכהנים (כדתנן ריש תמיד), ובאותם מקומות היו הם השוערים, פותחים וסוגרים הדלתות. וכן דלתות ההיכל – הכהנים היו פותחים ומגיפים אותן ולא הלויים (שיטה מקובצת).

'אלא אמר רב אשי: מידי דהוה אשליחא דציבורא דממליך'. סתם שליח צבור הוא קבוע. ומשמע שאף שליח צבור קבוע צריך להימלך בציבור קודם שניגש להתפלל, מפני כבוד הציבור. ואולם בשולחן ערוך (או"ח נג, טו) כתב ש"צ הקבוע יורד לפני התיבה מעצמו ולא ימתין עד שיאמרו לו. ואכן תמה על דבריו בבאור הגר"א שם, מסוגיתנו. (וכן העיר ריעב"ץ בהגהותיו כאן על הטור. אלא שלשון הטור אינו מוכח רק ש"צ קבוע לא צריך לסרב, אבל לא שייגש ללא שיאמרו לו. כן כתב בבאור הלכה שם). ובדוחק יש ליישב דעת השו"ע, שמדובר בגמרא בש"ץ שאינו קבוע לתפילה אלא שממונה לשאר דברים [ערש"י בחולין (כד): שיש ש"ץ שהוא ממונה לתקיעת שופר ולנדודות ולשארי דברים], ואעפ"י שודאי הציבור מתרצה שיהא הוא שלוחם לתפילה גם כן, מכל מקום עביד דמימלך, אבל ש"ץ שהתמנה במיוחד לתפילה – אין צריך להימלך כלל. והלויים שנמלכו – לפי שהיה זה היום הראשון למינויים לעבודה כמבואר בכתוב, הלכך אפשר שגרע מש"ץ קבוע שעומד תמיד לכך (באור הלכה שם). ע"ע בשו"ע או"ח (קלט, ג) שנהגו שהש"ץ עולה לתורה ומברך ללא נטילת רשות, משום שמשעה שמינוהו לש"ץ נעשה כהרשוהו על כך. והרמ"א כתב שבמדינות אלו אין נוהגים כן.

'מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב. אמרו, כשחרב הבית בראשונה אותו היום תשעה באב היה... ומה שירה אמרו וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם, ולא הספיקו לומר יצמיתם ה' אלקינו עד שבאו אויבים וכבשום, וכן בשניה... איליאי בעלמא הוא דנפל להו בפומייהו'. באותו יום השיב עליהם הקב"ה את 'אונם' – בכייתם ותלונותם, שאמרו באותו היום ולמה ה' מביא אתנו אל הארץ לנפל בחרב נשינו וטפנו יהיו לבז. ומסיים יצמיתם, יצמיתם – על שם החורבן הכפול שבאותו זמן (עפ"י מהרש"א).

ככתבם וכלשונם'

השמחה והניגון

'... כללו של דבר, שלשה הם יסודות עבודת האלו-ה על פי תורתנו: היראה והאהבה והשמחה – התקרב אל אלקיך בכל אחת מאלה! ואכן בכניעתך בימי התענית לא תקרב אל האלו-ה יותר מאשר בשמחתך בשבתות וימים טובים, אם שמחתך זו באה מתוך מחשבה וכוונה – כי כשם שהתחוננים צריכים מחשבה וכוונה, כך גם השמחה בדבר האלו-ה ובמצותו צריכה מחשבה וכוונה, למען תשמח במצוה עצמה מתוך אהבתך למצוה עליה ותכיר מה מאד היטיב לך בה – וכאילו באת לביתו כקרוא אל שלחנו ומנעמיו – ותן שבח על כך בפיו ובלבך; ואם תעלה עליוותך במצוות אל מדרגת הזמר והריקוד, יהיו לך גם אלה עבודת האלקים, ואף על ידם תדבק בענין האלוהי (ספר הכוזרי, מאמר ב' ג).

... והנה אין ספק בדבר שהאהבה לאלו-ה והיראה מפניו נכנסות בנפש האדם על ידי קיום המצוות האלה, ובתנאי שיקיימן לפי השיעור שנתנה בהן התורה – לבל תביאנה השמחה בשבתות וימים טובים למדרגה שאליה מביאים השחוק והתאוות והבטלה ולביטול תפילה בזמנה כמצווה עלינו, ולבל תביאנה היראה להתיאשות מן המחילה והסליחה, שעל ידי כך יישאר האדם בפחד לכל ימי חייו ויעבור על מצות השמחה בחלקו, שנצטוונו עליה במאמר ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלקיך, ועל ידי זה ימעט השבח שעליו לשבח על טובת האלוה, כי השבח הולך אחר השמחה, ואז יתקיים בו מה שנאמר תחת אשר לא עבדת את ה'א בשמחה ובטוב לבב... ועבדת את איביך וגו'; וכדי שלא תביאנו הקנאה בקיום מצות 'הוכח תוכיח את עמיתך' ובהנצחות עם חבריו בחכמות, לידי כעס ונטירת איבה, שעל ידי זה תיטרד נפשו ולא תהיה זכה בעתות התפילה' (שם ג,יא).

'הנה באדם יש בו שלשה כחות שהרופאים קוראים אותם נפשות והפלוסופים קוראים אותם כחות. והאחד הוא כח טבעי שמשכנו בכבוד, והוא הנותן כח ההזנה, ודומה בזה לצמח שהוא נזון. והמשובח שבמזונות אצלו הוא הבשר. והכח החיוני משכנו בלב וממנו מתפשט הרוח בכל הגוף על דרך העורקים הנקראים שנאריס, והוא הנותן חיות. והטוב המשובח אצלו הוא היין, כי הוא מחכים הלב ומשמחו, כמו שכתוב ויין ישמח לבב אנוש. ואמר רבא בפרק 'בן סורר ומורה': חמרא וריחני פקחין. והכח הנפשי משכנו במוח, וממנו מתפשטים החוש והתנועה דרך העצבים היוצאים ממנו, ומחוט השדרה היוצאת מאחורית המוח, וכן החמשה חושים הנגלים הידועים, וחושים הנסתרים – שבהם המדבר והמשתף (אולי: והמשתף) והמבין וכח השומר והזוכר ומזכר (ז). והטוב והמשובח אצלו הוא נעימות הקול, והוא השיר, שהוא מעבודות שבמקדש, כדאיתא בערכין בפרק יש מעריכין ובפרק החליל. על כן נבחרו הבשר והיין והשיר לעבודה. זהו הטעם שנמצא בספר מורה צדק אעפ"י שהארכתי בו' (מתוך שו"ת הרשב"ש רפב).

'... וכאשר סיים (הגר"א ז"ל) פירושו, נשא עיניו למרום בדבקות עצומה בברכה והודאה לשמו הגדול ית"ש, שזיכרה להשגת אור כל התורה בפנימיותה וחוצותיה. כה אמר: כל החכמות נצרכים לתורתנו הק' וכלולים בה. וידעם כולם לתכליתם, והזכירם, חכמת אלגעברע ומשולשים והנדסה וחכמת מוסיקא, ושיבחה הרבה. הוא היה אומר אז כי רוב טעמי תורה וסודות שירי הלוויים וסודות

תיקוני הזוהר אי אפשר לידע בלעדה, ועל ידה יכולים בני אדם למות בכלות נפשם מנעימותיה, ויכולים להחיות המתים בסודותיה הגנוזים בתורה. הוא היה אומר: כמה ניגונים וכמה מדות הביא משה רבינו ע"ה מזה סיני, והשאר מורכבים... (מתוך הקדמת רבי ישראל משקלוב לספרו פאת השלחן).

על ידי הנגינה אדם ניכר אם קיבל עליו עול תורה. וסימנך בכתף ישאו ודרשו רבותינו ז"ל אין ישאו אלא לשון שירה שנאמר שאו זמרה ותנו תף. ומקרא זה נאמר במשא בני קהת, שהיו נושאים בכתף את הארון, היינו בחינת עול תורה' (לקוטי מוהר"ן תנינא ל).

דף יב

'איבעיא להו, נסכים הבאים בפני עצמן טעונין שירה או אין טעונין שירה... או דלמא על אכילה ושתייה אמרינן, אשתיה לחודה לא אמרינן'. בספר מנחת חינוך (רצט,ו) האריך לחדש שהספק בגמרא אינו אמור אלא כשהקריב את הקרבן עם מנחתו ביום אחד, ואת נסכי היין לבדם ביום אחר, אבל אם מביא מנחת הסולת עם היין – הלא יש כאן אכילה עם שתייה, וודאי טעון שירה. וזוהו יישב כמה דקדוקים, אלא שכתב שדעת התוס' אינה כן, אולם יש מקום לומר כן בדעת הרמב"ם. ע"ש. ובשו"ת אבני נזר (או"ח כב) נקט כהנחה פשוטה שאין המנחה בכלל אכילה רק אמורי הזבח בלבד.

'דאמר מר גלו בשבע גלו בשמונה גלו בי"ח גלו בי"ט'. הברייתא הזו מפרשת את המקראות הסתומים; בספר מלכים (ב-ב כד, יב) נאמר ויצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל הוא ואמו ועבדיו ושריו וסריסיו, ויקח אתו מלך בבל בשנת שמונה למלכו. ואילו בסוף ספר ירמיה (נב, כח) נאמר... ויגל יהודה מעל אדמתו. זה העם אשר הגלה נבוכדנצר בשנת שבע... – הכיצד? שבע לכיבוש יהויקים ושמונה למלכות נבוכדנצר.

וכן בספר מלכים (ב-ב כה, ח-ט) נאמר: ובחדש החמישי בשבעה לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנצר מלך בבל, בא נבוכדנצר רב טבחים עבד מלך בבל ירושלים. וישרף את בית ה' ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלים... לעומת זאת בסוף ירמיה נאמר (נב, כט): בשנת שמונה עשרה לנבוכדנצר מירושלים, נפש שמונה מאות שלשים ושנים. ובארז בגמרא שאין כאן שתי הגליות אלא אחת; היא שנת י"ח לכיבוש יהויקים, היא שנת י"ט למלך נבוכדנצר (עפ"י הערוך ערך 'גל'; רש"י מגילה יא:).

נמצא לפי"ז שהמקראות שבספר מלכים מתיחסים לעלות נבוכדנצר על כסאו, ואילו המקראות שבירמיה אינם מונים אלא לכיבוש יהודה. ואכן לא מפורש בהם 'למלכו' או 'למלך נבוכדנצר' כמו שמפורש במלכים, אלא סתם 'לנבוכדנצר', כלומר מאז נבוכדנצר החל את ריבו עם יהודה.

ע"ע בהרחבה בבאורי המקראות ותאריכי המאורעות – חזון איש, שביעית ג, לג ואילך.

וזו לשון החזו"א באגרת אודות שנות בית שני (קובץ אגרות ח"א רז):

כידוע גם הסכמות היותר בטוחות בשנות קיומן מתאספים להדורות הבאים, והרבה פעמים מקימים את הראשונות שכבר בטלום. בכלל שכל בן אדם מצומצם מאד נגד נהרי החכמה ומעיני התבונה האצורים בתבל ומלאה, ומן היותר חלשות הם התגליות הבנויות על הבדיקות, ומעשים בכל יום שהרופאים מודים

יש אומרים שקריאת ההלל במועדי התורה ובשחיטת הפסח – מן התורה (ע' בהשגות הרמב"ן לספר המצוות א ב. וכ"ד בה"ג שקריאת הלל מדאורייתא [והוא מנאה במנין המצוות, וכן דעת היראים וסמ"ק ועוד. ואין כן דעת הרמב"ן. ע"ע בזהר הרקיע שם]. וע"ע בספר מעשה נסים לר"א בן הרמב"ם. וע' בשו"ת חת"ס יו"ד רלג שבחנוכה קריאתה חובה מהתורה, בקל וחומר מסיפור יציאת מצרים בליל פסח, שאם משעבוד לחרות אומרים שירה בפה, ממתה לחיים לא כל שכן. והנצי"ב (בהעמק שאילה כו,א) נקט שהחובה מהתורה אינה אלא בזמן שארע הנס ממש, אבל לשנים הבאות אינו אלא מדרבנן).

ב. בראש חדש נהגו לומר הלל בדילוג, ואעפ"י שאין זה חובה מן הדין (ע' תענית כח שכן נהגו בימי האמוראים בבבל ולא בא"י). וכן קוראים את ההלל בדילוג בחול המועד פסח ובשביעי של פסח. יש אומרים שגם הלל בחוהמ"פ מנהג חכמים הוא כמו בראש חדש (רמב"ם ברכות יא, טז. וכ"מ בתוס' כאן. וכן מדברי הרשב"א ברכות יד. שבא"י לא היו קוראים אותו. וע"ש בשיטמ"ק). ויש סוברים שתקנת חכמים היא בכל מקום, אף בא"י – לפי שהימים מקודשים לשם חג וגם אסורים במלאכה מדברי סופרים (עפ"י רמב"ן, מובא בר"ן שבת פ"ב ובמ"מ חנוכה ג, ו; מאירי תענית פ"ד). ונחלקו הראשונים האם מברכים על קריאת ההלל בר"ח ובחול המועד פסח אם לאו, מפני שאינו אלא מנהג (ערמב"ם וראב"ד חנוכה ג, ז ברכות יא, טז; או"ח תכב). וישנה דעה שהציבור מברכים ולא היחיד (רה"ג, ר"ח בתוס' סוכה מד: רי"ף שבת פ"ב. שו"ע שם; וכן דעת השלה"ק, וע' גם בסידור רש"י מלאדי).

דף יא (יב)

- א. מי היו המנגנים על הכלים במקדש, בזמן שירת הלויים?
 - ב. האם השיר מעכב את הקרבן? האם שרים ביום דוקא ולא בלילה?
 - ג. עיקר שירה מן התורה מניין?
 - ד. האם ביכורים טעונים שירה?
 - ה. לוי משורר ששיר, או משורר ששר – מה דינם? האם מותר למשורר לסייע בהגפת דלתות? ומה דינו של כהן שעשה בעבודת הלויים?
 - ו. אלו קרבנות טעונים שירה? האם ניתן לשיר שלא על הקרבן?
 - א. נחלקו תנאים מי היו המנגנים המכים בחליל; רבי מאיר אומר: עבדי כהנים היו. רבי יוסי אומר: ממשפחות מיוחסות בישראל, שהיו משיאים לכהונה – משפחת בית פגרים ובית צפריא מעמאום. רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר: לויים היו.
- משמע בגמרא שאם ננקוט כדעת הסובר 'עיקר שירה בכלי', ודאי צריכים שיהיו לויים. ומחלוקת התנאים במשנתנו היא כפי הדעה שעיקר שירה בפה; ר"מ סבר אין מעלים מן הדוכן לא ליוחסין ולא למעשרות, הלכך עבדים כשרים. ר' יוסי סבר: מעלין מדוכן ליוחסין ולא למעשרות. ור"ח בן אנטיגנוס סבר מעלים הן ליוחסין הן למעשרות, והרואה אינו מדייק להבחין אם מזמרים בפה או בכלי, הלכך אין כשרים אלא לויים.

א. דעת הרמב"ם להלכה (כלי המקדש ג, ג; שבת י, ע"ש באו"ש; לחם משנה לולב ח, יג; לקוטי הלכות סוף תמיד; שעורים זכר א"מ ח"ב עמ' סה) שעיקר שירה בפה (וע"ע רש"י ותוס' קדושין סט:).
 ופסק הרמב"ם כר' יוסי, שישראלים מיוחסים כשרים לנגן, לפי שמעלים מן הדוכן ליוחסין אבל לא למעשרות (עפ"י כסף משנה; לקוטי הלכות).
 יש מי שכתב שלא דיבר הרמב"ם אלא בשאר ימות השנה, שעיקר השירה בפה, אבל בי"ב ימים הניגון בכלי מעיקר השירה הלכך אינו כשר אלא בלויים (עפ"י מנחת מרדכי על מקדש דוד כה הערה י).

ב. הכהנים רשאים לנגן בכלים. אלא שלמ"ד עיקר שירה בכלי צריך עיון בדבר, שלכאורה זוהי עבודת הלויים דוקא. מאידך הלא מפורש בתורה שהכהנים תוקעים בחצוצרות והרי הרמב"ם כתב שהחצוצרות הם מכלי השיר (עפ"י זבח תודה). נפקותא נוספת בנידון עיקר שירה בכלי או בפה – ע' בע"ז מו.

ב. רבי מאיר אומר: השיר מעכב את הקרבן (ואתנה את הלויים... ולכפר על בני ישראל – מה כפרה מעכבת אף שירה מעכבת). וחכמים אומרים: השיר אינו מעכב. וגם לדבריהם הוקש השיר לקרבן שכשם שכפרת הקרבן אינה אלא ביום, כך השיר אינו בלילה אלא ביום.

א. כתבו התוס' שנראה לפרש דברי רבי מאיר שהשיר מעכב את הניסוך, שאם אין שירה אין ניסוך, אבל הקרבן עצמו אינו מעוכב, שהרי השיר בשעת ניסוך הוא והלא הניסוך עצמו אינו מעכב את הקרבן.

ויש מי שכתב שדבריהם אמורים רק לפי הצד שאומרים שירה על נסכים בפני עצמם, אבל לפי מה שפסק הרמב"ם (כלי המקדש ג, ב) שאין אומרים שירה על נסכים הבאים בפ"ע, אם כן השירה שייכת לגוף הזבח ומעכבת אותו (עפ"י אבני נזר י"ד ש"מ, יא. וכ"מ מתוך דבריו באו"ח תקלה, ו שנקט שם בפשיטות שמעכב כשרות הקרבן ממש).

ב. בתענית (כו) משמע ששמואל נקט כרבי מאיר שהשיר מעכב את הקרבן (עפ"י לקוטי הלכות). ואולם כמה אחרונים נקטו שהלכה כחכמים שאינם מעכב (ע' פנ"י וטו"א ראש השנה ל; מנחת חינוך שצד, ב. וע"ע בובה תודה להלן יג: שפרש דברי שמואל שלכתחילה אין להתחיל בעבודת הקרבן והניסוך עד שיהיו הלויים מוכנים לשיר. אבל לא שמעכב בדיעבד אם לא שרו. ובאר שכן היא דעת הרמב"ם, ע"ש). ויש אומרים שמעכב (עפ"י מהר"ם אלשיך קלה [אלא שכתב שזה רק בתמיד של שחר ולא בשל בין הערבים, וע' להלן]; אבני נזר או"ח כו – עפ"י הריטב"א בתענית כז).

הרמב"ם השמיט הלכה זו של עיכוב בשיר, ושאינו אלא ביום (ע' במג"ח שצד, ב; ג; רצט, ז; לקוטי הלכות כאן ובסוף תמיד).

ג. יש אומרים שלרבי מאיר, אף התקיעות בחצוצרות על הקרבן מעכבות, כשם שהשיר מעכב [ומה שאמרו שאין התקיעות מעכבות – לחכמים] (עפ"י ספרי דבי רב על הספרי – פסקא עז; אבני נזר או"ח כז עפ"י הירושלמי). ויש מי שחולק (עפ"י חקרי לב או"ח נא).

ד. גם לפי הדעה שהשיר מעכב, אם יש לויים לשורר ואין כלי שיר – אין מעכב את השירה למ"ד עיקר שירה בפה.

ה. אם הוקטרו אמורי הקרבן בלילה ולא ביום, כתב בשו"ת אבני נזר (או"ח כג, א) שאין אומרים שירה, כיון שאין השירה נאמרת אלא על אכילה ושתיה, הלכך צריך יין והקטרת אימורים ביום.

ג. מקורות שונים לעיקר שירה מן התורה נאמרו מפי החכמים:

רב יהודה אמר שמואל: ושרת בשם ה' אלקיו – איזהו שירות שבשם, הוי אומר זה שירה.

רב מתנה: תחת אשר לא עבדת את ה'א בשמחה ובטוב לבב – איזהו עבודה שבשמחה ובטוב לבב הוי אומר זו שירה.

חזקיה: וכניהו שר הלויים במשא, יסר במשא – אל תקרי יסור אלא ישיר.

בלוטי אמר ר' יוחנן: לעבד עבדת עבדה ועבדת משא – איזהו עבודה שצריכה עבודה הוי אומר זו שירה. ר' יצחק: שאו זמרה ותנו תף כנור נעים עם נבל.

רב נחמן בר יצחק: המה ישאו קולם ירנו בגאון ה' צהלו מים.
 תנא: בכתף ישאו – מה ת"ל 'ישאו', אין ישאו אלא לשון שירה, וכן הוא אומר שאו זמרה...; ישאו קולם ירנו...

חנניא בן אחי ר' יהושע: משה ידבר והאלקים יענו בקול – על עסקי קול.
 רב אשי (ר' יאשיהו. 'מראה כהן'): ויהי כאחד למחצצרים ולמשררים להשמיע קול.
 ר' יונתן: ולא ימתו גם הם גם אתם – מה אתם בעבודת מזבח אף הם בעבודת מזבח.

ד. ביכורים טעונים שירה (טוב טוב לגזרה שוה). ואעפ"י שאין אומרים שירה אלא על היין, כיון שהביא ענבים ודרכם – כשר לביכורים (אשר תביא מארצך – מכל מקום), לפיכך שייכת שירה על היין בביכורים.
 ואגב הבאת יין תיקנו בכל הביכורים של שבעת המינים לומר שירה (עפ"י תוס'). ושירה זו מפורשת במשנת ביכורים, 'ארוממך...!'. רש"י. ועתוס'.
 השיר היה נאמר ע"י הלויים משהגיעו הביכורים לעזרה, כשהכהן לוקח הטנא מיד המביא (ע' בכורים ג, ד ור"ש; רמב"ם בכורים ג, יג).

ה. בברייתא אחת שנינו שמשורר ששיער באזהרה (...לשמר משמרת ועבדה לא יעבד, ככה תעשה ללוים במשמרתם. רבנו מנחם, מובא בתוס'), אך לא במיתה – שלא ככהן שעבד עבודת הלויים שדינו במיתה (ולא ימתו גם הם גם אתם – אתם בשלהם והם בשלכם). ואולם אביי אמר שאנו נוקטים משורר ששיער בשל חברו במיתה (והזר הקרב יומת – זר ממש הלא כתוב במקרא אחר, אלא זר של אותה עבודה).
 בתחילה רצו לתלות שאלה זו זאת במחלוקת תנאים, ודחו הראיה. (אולם אביי למד שתנאים נחלקו בדבר (עפ"י רש"י). וכן מפורשת דעת רבי בספרי. וע' מהרצ"ח).

א. הרמב"ם פסק כאביי, ואילו הסמ"ג (ל"ת רצ) מצדד שנראה ממסקנת הגמרא דלא כאביי ואינו אלא באזהרה. ולכל הדעות נראה שלוקים מלקות ארבעים על כך (עפ"י מנחת חינוך שפט, ע"ש).
 ב. הרמב"ם פסק שכהן שעשה בעבודת הלויים אינו במיתה אלא באזהרה. ודלא כסוגיתנו. והראב"ד השיגו. וי"א שהיתה לרמב"ם גירסה אחרת בסוגיא (עפ"י לקוטי הלכות סוף תמיד), או שפסק כפי ברייתא אחרת במכלתא או במקום אחר (ע' סהמ"צ ל"ת עב; סמ"ג לאוין רצו; ר"י קורקוס).
 ויש אומרים שלא אמרו שחייב מיתה אלא במשכן, אבל במקדש לדברי הכל אינם אלא בלאו (אור שמח, עפ"י ספרי זוטא).

ג. יש מי שחידש שכהנים ברגל מותרים לשורר, כשם שכל כהן עובד ברגל בעבודת כהנים אחרים (מהר"ם שיק שצה). ויש מי שהשיג על כך (שבת הלוי ח"ה קונט' המצוות סב).
 ד. ישראל ששיער או ששורר – לא מצינו בו איסור מפורש, ואולי יש בדבר לאו הבא מכלל עשה. וצ"ע (עפ"י מנחת חינוך שפט, ג שצד, א). והעירו שמדברי רש"י כאן (ד"ה הא כתיב) נראה שזר שעובד בעבודת הלויים – במיתה. וכן נקטו כמה אחרונים (וע"ע משך חכמה במדבר ג, מה).
 ה. אפשר שדין משורר ששיער אמור רק כשנתמנה לדבר אחד, אבל יש שנתמנו לשני התפקידים גם יחד או בשני זמנים, כמו שמצינו בעובד אדום שנחשב כמשוערים ובמשוררים (ריעב"ץ).

במה דברים אמורים – בשעושה לבדו, אבל אם מסייע לאחרים בעבודתם, כגון משורר שמסייע לשוערים בהגפת דלתות, אינו לא במיתה ולא באזהרה. ונחלקו ר' יהושע בן חנניה ור' יוחנן בן גודגא אם גזרו חכמים בדבר אם לאו.

שאלות ותשובות לסיכום מסכת ערכין

- א. כאמור, הרמב"ם פסק כאביי ולדבריו ודאי אסור לסייע. (וכן כתב החינוך שפ"ט). ואולם הסמ"ג צידד שהלכה שאינו אלא באזהרה, ולפי זה אפשר שיש להקל בסיוע שהרי הדבר שנוי במחלוקת התנאים, והוא ספיקא דרבנן (עפ"י לקוטי הלכות).
- ב. יש לדייק מלשון הרמב"ם (ספ"ג מהלכות כלי המקדש) ומלשון הספרי המובא ברש"י (בקדושין כו. ד"ה אלמא), ומלשון החינוך (סוף שפ"ט) שאף מסייע במיתה. ואפשר שהיתה להם גירסה אחרת בגמרא (ע' כס"מ שם ובחדושים ובאורים). ויש מישבים שמדובר בסיוע באופן מסוים, כבסמוך (וע"ע ר"י קורקוס; שו"ת רדב"ז ב'פ).
- ג. בספר חדושים ובאורים צידד שכל סוגי מסייע אין בו איסור תורה, גם בזה אינו יכול וזה אינו יכול – כי אם ישנו אופן של מסייע האסור מן התורה, הלא היה ראוי לגזור לאסור. ואולם יש מן האחרונים שכתבו שהמשלים את הגפת הדלת, או בסיוע של 'זה אינו יכול וזה אינו יכול' – חייב מן התורה (ע' אור החיים קרח יח, ג; מנחת חינוך שפ"ט, ב).

1. קרבנות הטעונים שירה הם קרבנות ציבור הקבוע להם זמן [תמידין ומוספין], עולות ושלמים – בשעת הניסוך (ותקעתם בחצצרת על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם – שלמי ציבור הבאים בעצרת, שהם קדשי קדשים).

א. אעפ"י שאין מפורש בכתוב אלא מועדות וביום שמחתכם... – ריבו מן הדרשה גם תמידים של כל יום. ואמנם הרמב"ם הזכיר מועדות בלבד (ע' כלי המקדש ג, ה; סהמ"צ נט), אך נראה שנקט המפורש בתורה וסמך על מה שכתב בהלכות תמידין ומוספין (עפ"י חזו"א ל, ו ע"ש. וע"ע לקוטי הלכות סוף תמיד, עמ' 28). ואפשר שמלבד דין שירה שעל הקרבן, יש במועדות דין נוסף של אמירת שירה מצד היום בעצמו, שטעון הלל ושירה – ע' בלשון הרמב"ן בספר המצוות, שורש א; 'שעורים לזכר א"מ' ח"א עמ' קכג).

ב. יש מי שכתב שלא היתה שירה אלא בתמיד של שחר ולא בשל בין הערבים (ב"י או"ח קלג עפ"י השו"ע, ומקור הדברים מסדר רב עמרם גאון). ויש מי שכתב שאמנם שרו בתמיד של בין הערבים אך בזה אין השיר מעכב אף לר"מ, כי מהתורה אין חיוב שירה בין הערבים (מהר"ם אלשיך קלה, מובא במגן אברהם שם. וכן סייע לכך באבנ"ז או"ח כו מהזוה"ק). ויש חולקים (ע' מגן אברהם שם; פני יהושע וטורי אבן וכפות תמרים ראש השנה ל: שבט הלוי ח"ה קונט' הקדשים סב).

ג. השירה בשעת שחיטת הפסח, יש מי שכתב שנראה שאינה חובה מדאורייתא כבשאר קרבנות ציבור, שהרי אין שם נסכים [ופסח שני ודאי קרבן יחיד הוא] – אלא חובה מדרבנן (עפ"י מקדש דוד כה, ג. ומדברי האבנ"ז (תקלה, ו) נראה שנקט בפשיטות שחובה דאורייתא היא).

לדברי ריש לקיש יש רשות לומר שירה שלא על הקרבן. אלא שאסרו חכמים לומר על עולת נדבה, שמא תארע תקלה על ידי כן שיסברו שאף על קרבן חובה אין השיר חובה אלא רשות (רש"י. ור"ג פירש שיסברו שעולת נדבה אינה יכולה להיקרב ללא שיר).

א. לדעת ר' אבהו בירושלמי (תענית ד, ה), נחלקו ר"ל וריו"ח בדבר; לריש לקיש אין אומרים שירה שלא על הקרבן, ולר' יוחנן אומרים (ע' חשק שלמה. ויש שמהפך הגרסא – יפה עינים).

הרמב"ם לא הביא דין זה. וצידד בלקוטי הלכות (בעין משפט') שהבין שרב שמואל בר נחמני שאמר 'אין אומרים שירה אלא על היין' חולק על ריש לקיש, ולדבריו אין רשות לומר שירה בשום מקום.

ב. שירה הנאמרת שלא על הקרבן, אעפ"י שאינה חובה – הריהי 'עבודה' שאינה כשרה אלא בלויים (מקדש דוד כה, ג).

הביא את קרבנו היום ונסכיו ביום אחר – נסתפקו בגמרא (יב). האם אומר שירה עם הנסכים (שיר של יום הבאת הנסכים, ולא של יום הקרבן. תוס'. וע' שטמ"ק), אם לאו, ואפילו רשות אין בדבר, משום חשש חורבנה. ולא נפשט הדבר.

א. הלכך אין אומרים שירה מפני הספק (עפ"י רמב"ם וכו"מ. ויש שהעירו על כך מדוע מספק אין להחמיר ולומר שירה. ע' מנ"ח רצט, ז; לקוטי הלכות סוף תמיד).

ב. המנחת-חינוך (רצט, ו) חידש לומר בדעת הרמב"ם שזה רק כאשר מביא יין לנסכים לבד, אבל אם מביא גם מנחת סולת – ודאי אומרים שירה, שהרי יש כאן אכילה עם שתיה.

ובשו"ת אבני נזר (או"ח כב) פשוט לו שאין אומרים שירה עם המנחה אלא עם אימורי הזבח. ג. אפשר שלא נסתפקו בגמרא אלא כשמביא הנסכים ביום אחר, אבל אם מביאים ביום הזבח, אעפ"י שלא הביאים עם הזבח ולא קידשם הזבח – טעונים שירה (עפ"י חזו"א תמורה לא, יד).

דף יב

יז. א. באיזה יום בשבוע חרב הבית, בראשונה ובשניה? באיזה תאריך, ובאיזו שנה למנין השמיטה והיובל?
 ב. מתי כיבש נבוכדנצר את יהויקים, מתי הגלה את יהויכין, היכה את העיר והחריב את הבית?
 ג. מתי החלו למנות שמיטים ויובלות בכניסת ישראל לארץ בימות יהושע ובעליית עזרא? האם מנו שמיטים ויובלות במשך כל תקופת הבית?

א. שני בתי המקדש נחרבו ביום ראשון בשבת. בתשעה באב היו שני החורבנות. ומוצאי שנת שביעית היתה. לפי תירוץ אחד בגמרא, חורבן שני היה לשיטת חכמים בשנת שביעית עצמה (כפרש"י). ואילו לרב אשי היה גם הוא במוצאי שביעית.

יש ראשונים שמפרשים [דלא כפרש"י] 'מוצאי שביעית' היינו בחדש אב שבסוף שנת השביעית (ע' רמב"ם שמיטה י, ד. ובתשובה שפט).

חורבן הבית הראשון היה בשנת ל"ו ליובל השבע-עשרה שמנו מכניסתם לארץ. [וגם לרבי יהודה הסובר שנת יובל עולה לכאן ולכאן כלומר היא השנה הראשונה למנין היובל הבא, נמצא מנין מחזור היובלות מ"ט שנה – גם לדבריו היתה זו שנת ל"ו ליובל, כי לשיטתו פסקו למנות שמיטין ויובלות מאז שעלה סנחריב ועד שהחזירים ירמיהו לעשרת השבטים, היא שנת י"ח ליאשיהו, ואז החלו בספירת יובל חדש ומנו ל"ו שנה עד לשנת החורבן (עפ"י רש"י ותוס').

חורבן שני; לחכמים, היה בשנה ה"ט ליובל התשיעי למנין היובלות שמנו משעלה עזרא (- לרב אשי. ולפי התירוץ הקודם בגמרא, היה החורבן בשנה ה-כ"א). ולרבי יהודה [הסובר מחזור יובל בן מ"ט שנה], היה בשנת הכ"ט של אותו יובל.

רש"י כאן ותוס' (ורשב"ם ור"ת) כתבו עפ"י סוגיתנו שהבית נחרב בשנת תכ"א לבנינו. ואולם רש"י במסכת ע"ז (ט) ובעל המאור והרא"ש (שם), שיטתם שנחרב בשנת ת"כ לבנינו.

ב. בשנה הראשונה למלכותו כיבש נבוכדנצר את נינהו. שנה שניה עלה לירושלם וכיבש ליהויקים. ועבדו יהויקים שלש שנים וימרוד בו שלש שנים (עפ"י סדר עולם; רש"י מגילה יא:), ובשנה השלישית למרדו עלה נבוכדנצר ויאסרהו בנחשתים להוליכו בבלה (ולא הוליכו כי מיד מת. סדר עולם). בשנה שלאחר מכן, היא השנה השביעית לכיבוש יהויקים והשמינית למלוך נבוכדנצר, הגלה את החרש והמסגר, היא גלות יכניה ויחזקאל. לאחר י"א שנה [י"ח לכיבוש יהויקים, י"ט לנבוכדנצר] היכה את העיר והחריב את הבית.